

Nørre Nærrå-stenens **niut kubls**

Af Karl Martin Nielsen †

Nørre Nærrå-stenens indskrift **þurmutR niut kubls** oversættes af Wimmer DRM II s. 368 »Tormund nyd højen! (hvil i fred i gravhøjen!)«. Paa Gørlev-stenen, der blev fremdraget i 1921, findes en tilsvarende formel **niut ual kums**. Den oversættes af Brøndum-Nielsen i Fra Holbæk Amt 1923 s. 39 »nyd vel højen«, det er »hvil i fred i graven«. Indskriften indeholder tillige futharken, der skal værne den døde (smst.), og **þmk**-formlen (*þistil mistil kistil*), der kendes fra Ledbergstenen, Östergötland, og som af Brøndum-Nielsen opfattes som »en magisk værneformel, der skal skaffe den døde fred i graven, binde den døde til graven, vie og værne gravmindesmærket« (s. 44).

Gørlev-stenens gravmagi er behandlet af Erik Moltke i »Runetrolddom«, Nordisk Tidskrift 1934 s. 429f. Han tolker futharken som en værneformel og **þmk**-formlen som indeholdende forbandelsen mod gravbrydere. Moltke tolker *niut kumbls* saaledes: »*kumbl* betyder gravhøjen, her vel selve graven; verbet *njóta* er vort 'nyde', men den oprindelige betydning er 'gribe' og 'bruge', altså uden meliorativ betydning; ordene skal altså oversættes 'brug, nytt graven'«. Formlen opfattes som en gravbindingsformel: »ved den bandt man den døde til hans grav og hindrede ham i at gøre skade blandt de levende«. Wimmers oversættelse afvises med den begrundelse, at det ikke gaar an »at lægge en så moderne (kristelig) betydning ind i denne ægte hedenske indskrift«, og han henviser til Marstrander i Norsk Tidsskrift for Sprogvidenskab III (1929) s. 163, der tillægger ordet betydningen 'possidere, uti'. Wimmer har næppe lagt noget kristeligt ind i sin oversættelse, og Brøndum-Nielsen har betonet Gørlev-indskriftens hedenske karakter.

Forfatterne af de etymologiske ordbøger (Falk & Torp, Hellquist, Niels Åge Nielsen) er enige om at ansætte en grundbetydning 'gribe, fange', men med hensyn til betydningsudviklingen er de noget afvigende. Betydningen af oldn. *njóta* er imidlertid klar nok 'besidde', ikke 'bruge' (det udtrykkes ved *nýta* eller *neyta*). Ordet defineres saaledes i LexPoet.: 1) 'nyde, især om den glade, uforstyrrede besiddelse af noget', 2) 'nyde godt (af noget), nyde ens hjælp'. Som bet. 3 ansættes 'bruge, benytte'; men denne betydning er tvivlsom, se Acta Phil. Scand. XXIX s. 60 note. Moltkes tolkning af *niut kumbls* som en grav-

bindingsformel (DR sp. 811) afvises af L. J. og K. M. N. DR sp. 256 anm. 3, jf. DSt. 1941 s. 46f., og af Anders Bæksted, Målruner og Trolldruner (1952) s. 148f. Moltke, Runerne i Danmark og deres oprindelse (1976) s. 132 fastholder sin opfattelse og skriver: »*njóta* ... betød dengang ikke nyde, men nytte, bruge«. Den faktiske betydning var imidlertid 'besidde', og det er den, man maa lægge til grund for tolkningen. Axel Olrik, Dania IV (1897) s. 31 oversætter »Tormund, hav din grav i fred«, og denne oversættelse stemmer paa det smukkeste med Finnur Jónssons definition i LexPoet. I gl. er *niuta* og *nýta* lydligt faldet sammen i præsens, men det er muligt at adskille de to ord i lovsproget, se Acta Phil. Scand. XXIX (1971) s. 58ff.

Moltkes tolkning af *niut kumbls* byggede paa Wimmers opfattelse af ordet *kumbl*: »I den ældste tid synes ental særlig at være brugt om en enkelt del af mindesmærket, nemlig gravhøjen ... Derimod bruges flertal, når der menes hele mindesmærket eller i hvert fald flere af de væsentlige dele, hvoraf det bestod, først og fremmest dog vistnok højen« (DRM IV, 2 s. xii). I DSt. 1941 s. 33-49 har jeg foreslaaet at opfatte sing. som betegnelse for runestenen, pl. som betegnelse for et mindesmærke, bestaaende af flere rejste stenc. Som argumenter anføres, at de bevarede anlæg, Glavendrup og Bække, bestaar af en runesten og en stensætning uden tilknytning til en grav (jf. Mediaeval Scandinavia VII, 1974, s. 170), at *kumbl* pl. kan være objekt for *reisa*, *sætia* ligesom *stein*, og at yngre indskrifter har pl. *steina*. Imod denne tolkning er blevet indvendt, at begge Jelling-stene har *kumbl þausi*, men der er kun een stensætning; jf. Ole Thamdrup i Kuml 1981 s. 10.

Iflg. Moltke, Runerne s. 173 bestaar Gorms *kumbl* af »1. Den lille runesten, 2. Nordhøjen med gravkammeret og 3. En stensætning«. Haralds *kumbl* »har i hvert fald bestået af to ting: 1. Den store runesten og 2. Den tomme nordhøj – kenotaph med et fremmedord – i syd«. Desuden er det muligt, at ogsaa den ældste kirke har indgaaet i Haralds *kumbl*. »Hvis det har været tilfældet, vil det sige, at *kumbl*, når det bruges i flertal, hverken betyder grav eller stensætning, men et *dødeminde bestående af flere enheder*: runesten, stensætning, grav- eller tomhøj, gravgårde (indhegning), kirke m.m., ikke alle på én gang, naturligvis, men nogle af dem, tilstrækkeligt til at markere grav eller monument (dersom de døde, som på den skånske Valleberga-sten, var omkommet og begravet fjernt fra hjemlandet), markere det og indvie det med de tilhørende ritualer, således at det samtidig var beskyttet og kunne, som det hedder i Gørlev-Nærrå-indskrifterne, tjene til brug og nytte for afdøde«.

Det kan kun blive hypotetisk, at *kumbl* i Jelling-indskrifterne omfatter alt det, som Moltke mener. Dertil kommer, at Jelling-anlægget er enestaaende, og rent metodisk maa det afvises, at man ud fra det kan slutte til ordets betydning i andre indskrifter. Det dødeminde, han forestiller sig, er en konstruktion, og der er ikke noget grundlag for hans antagelse, at *kumbl* hører til en gravritus. De bevarede anlæg, Glavendrup og Bække, har ikke en grav, og de to eneste danske runestene, der muligvis hører sammen med en grav, 40 Randbøl og 3 Haddeby 3 (jf. DR sp. 911 anm. 1), har *stein*, ikke *kumbl*. Moltkes tolkning rejser ogsaa spørgsmaalet om runestenenes karakter. Wimmers opfattelse i DRM. I. 1 s. iii er denne: »Runestenen fra denne tid (d.v.s. den egentlige runestensperiode) kan nemlig ingenlunde kaldes *gravstene* i egentlig forstand. Det er *mindestene*, hvis hensigt det var at bringe den dødes navn til efterverdenen«. Og Johs. Steenstrup skriver i Festskr. Erslev (1927) s. 61: »I alt Fald fra Midten af det 10. Aarhundrede er ikke Nærhed ved Gravstedet, saa lidt som ved Boligen, det væsentlig bestemmende. De (d.v.s. runestenen) sattes fremfor alt *ved Veje eller paa Højder*, hvorfra de saas viden om, idet de havde et Hovedformaal at hædre den afdøde ved *at tale til Befolkningen om hans Værd og Fortjenester*«. Jf. ogsaa Otto von Friesen, Nordisk Kultur VI, Runorna (1933) s. 167f., DR sp. 909-11.

Ud fra sin opfattelse af *kumbl* pl. giver Moltke følgende forklaring af *niut kumbls*: »Står *kumbl* derimod i ental som på Gørlev-Nærå (og vel ogsaa Starup), må det betegne et dødeminde, der kun består af én ting, d.e. den runestensmærkede grav(høj), hvor runestenen er det synlige mærke for de ritualer, som har gjort gravhøjen tjenlig for den døde – grav og sten opfattet som en enhed« (s. 174). For at komme til denne forklaring har Moltke maattet antage, at *kumbl* pl. var mere end to dele (runesten og gravhøj eller stensætning), og at *kumbl* sing. var betegnelse for et mindesmærke af to dele, opfattet som en enhed: runesten og grav. Det vil sige, at han tillægger *kumbl* sing. den betydning, som Wimmer lagde i pl. Det hele er en konstruktion, som af sproglige og reale grunde maa afvises. I mit forslag hed det: »Pluralisformen maa antages meget tidlig at have faaet kollektiv betydning og være blevet betegnelse for mindesmærket, betragtet som en enhed. Herpaa tyder ikke blot den konstante anvendelse af pluralis, men ogsaa den gennemgaaende brug af verbet *gørwa*« (s. 45).

Moltke afviser min forklaring som »Anderledes, men ikke fyldestgørende« (s. 180 anm. 11), og han har ikke taget hensyn til Nils-Gustaf

Stahres undersøgelse af ordet i svenske indskrifter i Stångskäret, Kåksna och Kummelberget (1952) s. 180ff. Hans konklusion er, at ordet betegner »en rest sten eller, då ordet står i pl. flera resta stenar« (s. 194), og s. 197 hedder det: »Det finns – så vitt jag kunnat finna – ingen runristning, innehållande pl. *kumbl*, av vilken det entydigt framgår, att ordet åsyftar en rest sten och en gravhög. Det saknas däremot inte exempel, som göra en sådan tolkning möjlig«.

Moltkes tolkning af *niut kumbls* er fra et sprogligt synspunkt utilfredsstillende, og det reale grundlag er tvivlsomt; *niuta* havde ikke i oldsproget den betydning, som han tillægger det, og der er ikke noget grundlag for at knytte ordet *kumbl* til gravanlæg og gravritus. Hvis vi ændrer Axel Olriks oversættelse til »hav dit mindesmærke (d.v.s. runestenen) i fred«, faar vi en tolkning, hvorved indskriftens ønske for den døde kan sidestilles med forbandelsesformlerne, der er rettet mod den, der vil forstyrre mindesmærket.

Klaus Düwel har i et bidrag ved et kolloquium »Zum Grabfrel in vor- und frühgeschichtlicher Zeit«, Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften in Göttingen. Phil.-hist. Kl. 3. Folge, Nr. 115 (1978) s. 237 foretaget en sammenstilling af *niut kumbls* med forbandelsesformlerne. Düwel betoner, at formlerne retter sig mod forstyrrelse af runestenen (s. 232), og paapeger, at en tolkning af formlerne som rettet mod gravrøvere i flere tilfælde maa afvises, idet der ikke findes et gravanlæg (s. 233). Han sammenfatter: »Wir haben gesehen, dass die Fluchformeln, wenn sie überhaupt im Kontext einer Grabanlage vorkommen, in erster Linie der Bewahrung des Grabfriedens und damit dem Schutz gegen Wiedergänger dienen. In dieser Funktion stimmen sie mit anderen runeninschriftlich belegten Formeln überein wie der Grabbannungsformel (vgl. *gravbindingsformler* DR sp. 811), die sich in adhortativer Form direkt an den Toten wendet: »Gebrauche (nutze, genieße) das Grabdenkmal (*kumbl*)« (Gørlev und Nørre Nærå)« (s. 237). Düwels opfattelse af forbandelsesformlerne kan diskuteres, og tolkningen af *niut kumbls* som gravbindingsformel kan ikke opretholdes. Men de to formeltyper kan sammenlignes: De tager begge sigte paa mindesmærkets uforstyrrede bestaaen.